

Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van boringen op de dorpsterp te Baard, gemeente Littenseradiel (Fr.)

M.A. Huisman

ARC-Rapporten 2004-47

Groningen
26 augustus 2004
ISSN 1574-6887

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De gemeente Littenseradiel bereidt de vervanging en uitbreiding van het riolerings-systeem in zeven dorpskernen voor. Arcadis is als raadgevend ingenieur bij dit project betrokken en heeft als een van de deelaspecten van het plan ook aandacht besteed aan de gevolgen voor het archeologisch erfgoed. Na een vergelijking van de plantekeningen met de gegevens uit de Friese Archeologische MonumentenKaart Extra (FAMKE) is de aanbeveling gedaan om op twee locaties, te weten Winsum Bruggeburen en Baard centrum, archeologische begeleiding plaats te laten vinden.

De gemeente Littenseradiel heeft op basis van de status volgens het vigerende bestemmingsplan besloten opdracht te verlenen tot het uitvoeren van een waardeerend archeologisch booronderzoek op de laatstgenoemde locatie. Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv), als onderaannemer van Arcadis. Het onderzoek valt binnen de specificaties van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie¹ voor een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van boringen.

Het veldonderzoek vond plaats op woensdag 27 juli 2004 en is uitgevoerd door drs. S.J. Tuinstra en drs. M.A. Huisman.

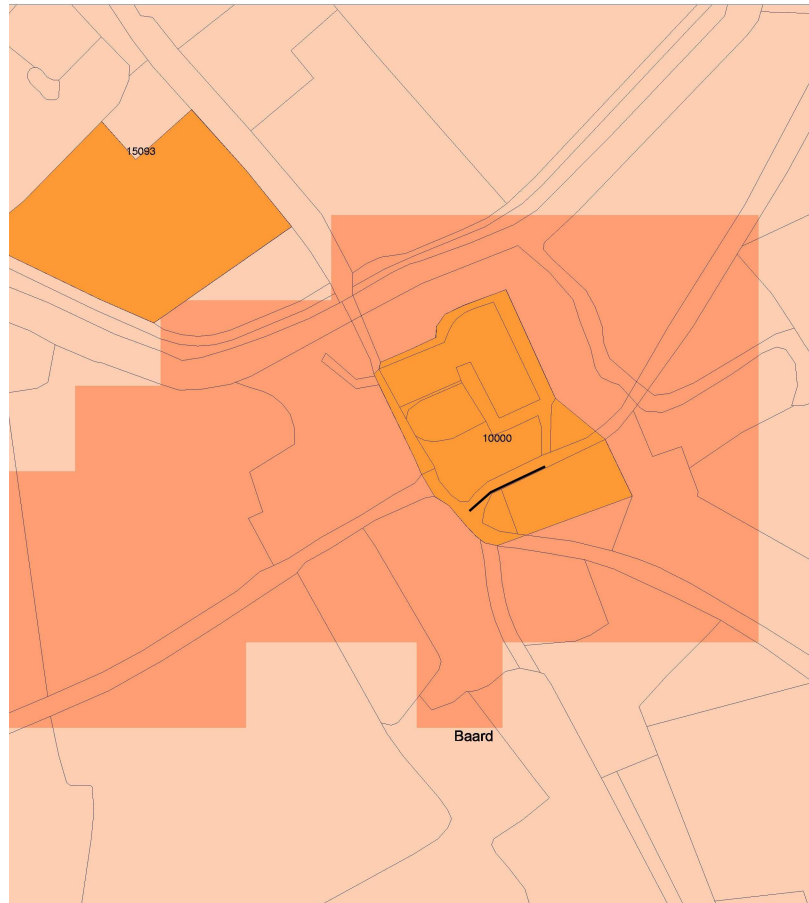
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt in het centrum van het kerkdorp Baard (afb. 1). De Tongerwei, waaronder de nieuwe riolering komt te liggen, loopt langs de zuidelijke rand van de resterende dorpsterp. Direct ten zuiden van de weg bevindt zich een talud en een lager liggend sportveld. Aan de noordzijde ligt een enkele huizen en tuinen tussen de straat en de dorpskerk.

1.3 Objectgegevens

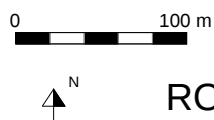
ARC-Projectcode	2004/147
Provincie	Friesland
Gemeente	Littenseradiel
Plaats	Baard
Toponiem	Tongerwei
Kaartblad	10F
Coördinaten	173.80/572.90
Periode	—
Type object	Terp
Type bodem	Klei
Geomorfologie	Kwelderafzettingen

¹Versie 2.0, oktober 2001.

Legenda

- TOP10 ((c)TDN)
- MONUMENTEN**
- archeologische betekenis
- archeologische waarde
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd
- IKAW**
- zeer lage trefkans
- lage trefkans
- middelhoge trefkans
- hoge trefkans
- lage trefkans (water)
- middelhoge trefkans (water)
- hoge trefkans (water)
- water
- niet gekarteerd
- PLAATSNAMEN**

ROB
ArchisII

Afbeelding 1 Baard en omgeving met daarop aangegeven de IKAW-waarden en de AMK-terreinen. De zwarte lijn geeft het onderzochte tracé weer. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 26 augustus 2004.

1.4 Doel van het onderzoek

Voor het onderzoek is een Programma van Eisen (PvE) geschreven door drs. C.G. Koopstra (ARC bv), dat is goedgekeurd door de Provinciaal Archeoloog van Friesland, dr. G.J. de Langen. Het primaire doel van het waarderend booronderzoek is het bepalen of de geplande rioleringswerkzaamheden schade zal toebrengen aan de te verwachten terprestanten. Dit is verder uitgesplitst in de volgende deelvragen:

- 1 *Hoe is de bodemopbouw ter plaatse?*
- 2 *Zijn er nog intacte terplagen aanwezig?*
- 3 *Zijn er aanwijzingen voor de datering en eventueel fasering van de aange troffen lagen?*
- 4 *Worden de aanwezige resten bedreigd door de voorgenomen werkzaamheden?*

1.5 Werkwijze

Om de doelstelling te kunnen verwezenlijken werden op het onderzoeksterrein in totaal zes boringen gezet ten behoeve van de archeologie (afb. 2). Deze boringen werden in een enkele raai over het hart van de weg gezet om een juiste, algehele, indruk van de bodemopbouw te kunnen krijgen. De onderlinge afstand tussen de boringen bedroeg 10 m. De boringen zijn gezet tot een diepte van 2 m en zijn genummerd van oost naar west.

De boorkernen werden zorgvuldig uitgelegd, waarbij de opeenvolgende bodemlagen precies konden worden beschreven en opgemeten. Vervolgens werd de bodemopbouw per boring beschreven en werd er gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren zoals aardewerkfragmenten, houtskool, fosfaatvlekken, vuursteen, natuursteen, verbrand leem en bot.

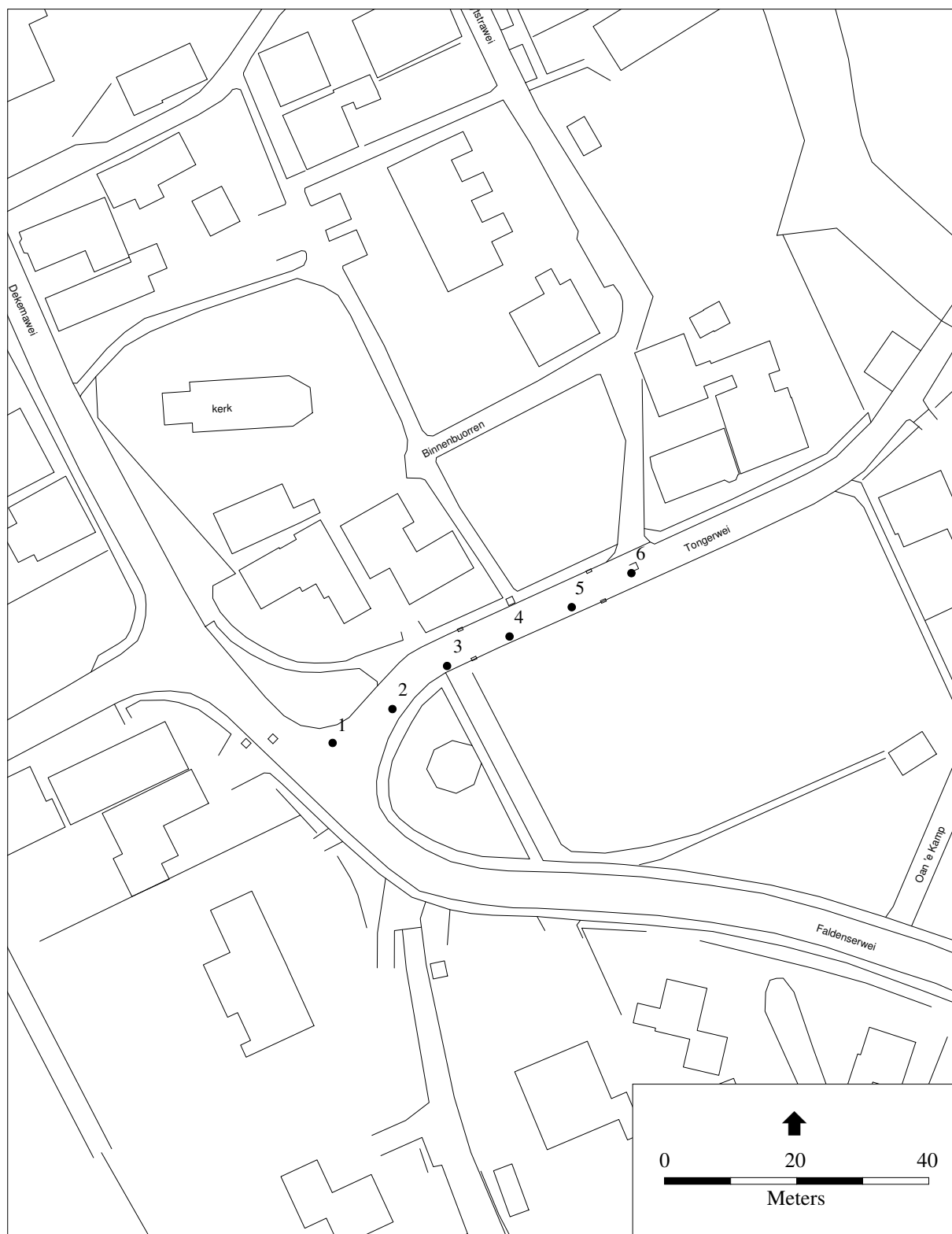
Voor het boren is gebruik gemaakt van een verlengbare edelmanboor met een diameter van 7 cm. Daar waar technisch en fysiek mogelijk, is echter gebruik gemaakt van een 3 cm brede guts. De reden hiervoor is dat er een beter en meer gedetailleerd inzicht in de exacte bodemopbouw wordt gekregen omdat de gelaagdheid intact binnen de guts kan worden bestudeerd.

Tijdens de werkzaamheden werd tevens gebruik gemaakt van de diensten van een stratenmaker voor het verwijderen en herstellen van de klinkerbestrating. Onder het wegdek bleek zich een circa 30 cm dikke laag sintels en slakken te bevinden. Deze laag was zo compact en ondoordringbaar dat uiteindelijk een compressor en luchthamer ingezet diende te worden om er doorheen te komen. Hierdoor was het niet mogelijk de geplande boringen te verschuiven op het moment dat de boor vast liep op een stuk puin. Dit was helaas het geval met boring nummer 1.

2 Resultaten

2.1 Bureauonderzoek en geo-archeologische context

De archeologische verwachting van het onderzoeksterrein is volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie) zeer hoog: het terprestant

Afbeelding 2 Het onderzoeksgebied met daarop aangegeven de boorpunten, kaart B. Schomaker.

rondom de kerk en het afgegraven perceel ten zuiden daarvan – het huidige sportveld – hebben volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) de officiële status als ‘terrein van hoge archeologische waarde’ (zie afb. 1). Op de FAMKE² staat bijna de gehele huidige bebouwde kom van Baard aangeduid als ‘terp’. De Tongerwei vormt tevens de zuidelijke grens van het vlak dat de historische dorpskern aangeeft.

2.2 Bodemopbouw

De bodemopbouw is erg eenvoudig en bestaat ter plaatse van de meeste boorpunten uit een pakket opgebracht zand, dat minstens 2 m dik is. Alleen in de boringen 2 en 5 is de onderliggende laag aangeboord. Het betreft hier respectievelijk een fosfaatrijk ophogingspakket van blauwgrijze klei en een humeuze slootvulling, eveneens ingebed in blauwgrijze klei.

2.3 Vondsten

Tijdens het archeologische onderzoek zijn, afgezien van enkele fragmentjes riet en hout in de slootvulling, geen archeologische vondsten in de boorkernen aangetroffen (bijlage 1). In de boringen 2 en 5 zijn enkele archeologische indicatoren waargenomen; fosfaat, houtskool- en puinspikkels.

3 Conclusies

Het onderzoek heeft antwoord kunnen geven op de in het PvE geformuleerde onderzoeksvragen, die hieronder worden verwoord.

1 *Hoe is de bodemopbouw ter plaatse?*

Het grootste deel van de aangetroffen pakketten bestaat uit recente ophogingen en verhardingen ten behoeve van de weg. Het funderende zandbed strekt zich uit tot een diepte van plaatselijk meer dan 2 m onder het maaiveld (boringen 3 tot en met 5).

2 *Zijn er nog intacte terplagen aanwezig?*

In boring 2 is een fosfaatrijk ophogingspakket aangetroffen en in boring 6 de vulling van een sloot met bijbehorende oeverafzettingen.

3 *Zijn er aanwijzingen voor de datering en eventueel fasering van de aangetroffen lagen?*

Er is geen archeologisch vondstmateriaal aangetroffen zoals aardewerk, waardoor er geen datering kan worden toegekend aan het ophogingspakket en de sloot.

4 *Worden de aanwezige resten bedreigd door de voorgenomen werkzaamheden?*

Enkel indien de rioleringswerkzaamheden gepaard gaan met bodemverstoringen dieper dan 1,20 m onder het huidige maaiveld, is er kans dat de nog aanwezige terplagen verstoord worden.

²Uitdraai d.d. 21 juni 2004.

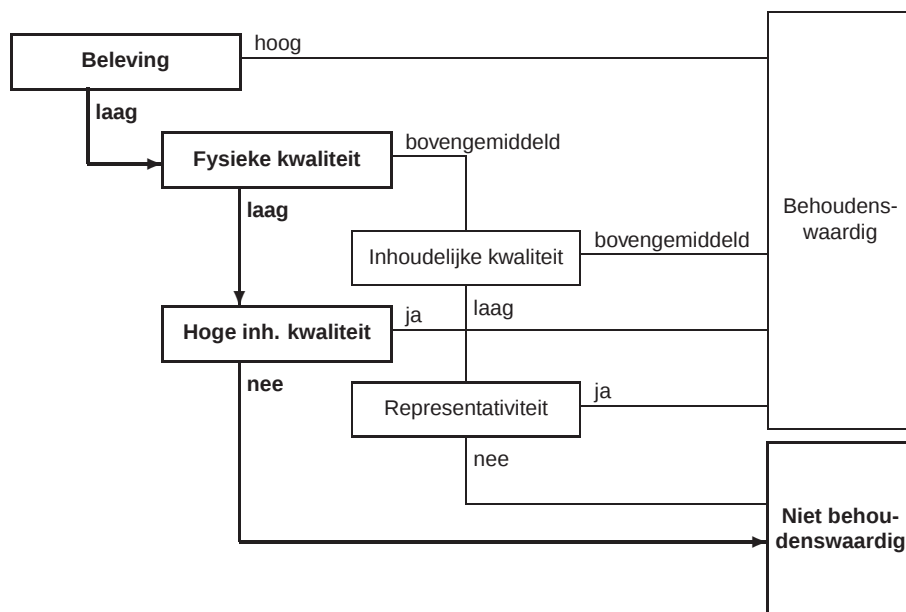
Het lijkt er op dat het zuidelijke deel van de dorpsterp van Baard tijdens de commerciële afgraving tot op grote diepte is ontgraven. Uit een controleboring op het huidige sportveld blijkt dat ook hier circa 70 cm schoon zand is opgebracht. Mogelijk heeft men indertijd de ontgravingen doorgezet tot aan de voet van de bestaande huizen en is er vervolgens de weg door middel van een extra zwaar zandbed weer op hetzelfde maaiveldniveau gebracht als de bebouwing. Wellicht is de slappe slootvulling uit boring 6 tijdens de ontgravingen als een soort eilandje blijven staan, daar deze grond geen commerciële waarde had. De aanwezigheid van een sloot op dit punt van de terp wekt enige verbazing en werpt de vraag op of het hier soms de ringsloot van een vroege terpfase betreft. Helaas is er op dit moment geen dateerbaar materiaal uit de slootvulling beschikbaar.

4 Waardering volgens KNA 2.0

Hieronder vindt u de waardering van de resultaten volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 2.0. De waardering bestaat uit een scoretabel met uitleg en een beslissingsdiagram. In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien (mogelijke scores: 1 t/m 3). Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde. In het beslissingsdiagram wordt op basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is. De behoudenswaardigheid van de vindplaats is het leidende criterium voor het bepalen van de noodzaak voor vervolgonderzoek. Een korte uitwerking van de criteria waarmee in de scoretabel rekening wordt gehouden vindt u in bijlage 2. Voor een volledige beschrijving van de normen en regels volgens welke deze waardering tot stand is gekomen, staat de website van het College voor de Archeologische Kwaliteit tot uw beschikking (www.cvak.org). U vindt de documentatie voor deze waardering onder 'KNA: inventariserend veldonderzoek'.

<i>Beleving</i>			opmerkingen
schoonheid	1		laag, de archeologische resten zijn in het landschap nauwelijks zichtbaar.
herinneringswaarde	2		middel, door de aanwezigheid van een afgegraven sportveld naast een terprestant is de ontstaangeschiedenis voor het geoefende oog wel afleesbaar.
<i>Fysieke kwaliteit</i>			opmerkingen
gaafheid	1		laag, slechts op twee punten is nog een deel van de terplagen aanwezig onder de weg.
conservering	2		middelhoog, in de slootvulling zijn de omstandigheden voor de conservering van organisch materiaal goed
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>			opmerkingen
zeldzaamheid	1		laag

informatiewaarde	2	middelhoog, de slootvulling is mogelijk deel van de ringsloot van een vroege terpfase.
ensemblewaarde	1	laag, het grootste deel van het ensemble, de terp, is commercieel afgegraven.
representativiteit	–	middelhoog

5 Aanbeveling

Het restant van het fosfaatrijke ophogingspakket in boring 2 is zeer beperkt in omvang, het is immers niet aangetroffen in de boringen 1 en 3, en het zal daarom waarschijnlijk weinig aanvullende informatie opleveren. Het terprestant uit boring 6 lijkt beter bewaard te zijn gebleven en werpt interessante vragen op over de fasering van de dorpsterp. Daarom adviseren wij –indien de bodemverstorende werkzaamheden ter plekke dieper gaan dan 1,20 m– op deze locatie professionele archeologische begeleiding uit te voeren tijdens de graafwerkzaamheden.

Bijlage 1 Boorstaten

De afkortingen die in de tabel gebruikt worden:

FZ	Zand	h4	uiterst humeus	Kz1	Klei, zwak zandig
h1	zwak humeus	K	Klei	Kz2	Klei, matig zandig
h2	matig humeus	Kv2	Klei, matig weinig	V	Veen

boring 1

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
110	FZ			geelbruin	recente ophoging, wegens puin gestopt met boring

boring 2

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
100	FZ		scherp	geelbruin	recente ophoging
155	K	h1	geleidelijk	bruinigrijs	
200	K	h1		geelgrijs	korrelige klei, fosfaat (naar onderen toe meer)

boring 3

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
200	FZ			geelbruin	recente ophoging

boring 4

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
200	FZ			geelbruin	recente ophoging

boring 5

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
200	FZ			geelbruin	recente ophoging

boring 6

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
112	Kz2	h1	scherp	blauwgrijs	tot 1 m recente ophoging, steen
134	Kv2	h4	scherp	donkergrijs	kloostermop op overgang Kz2 en Kv2, veel hout
175	V	h4	scherp	zwart	gyttja, veel hout, steen
195	Kv2	h2	scherp	donkergrijs	hout
205	Kz1			blauwgrijs	

Bijlage 2 Waarderingscriteria conform KNA 2.0

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>	scores	opmerkingen
gaafheid	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaafheid sporen; ruimtelijke gaafheid; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>	scores	opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
informatiewaarde	1/2/3	idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio; diachronen context (voorkomen van monumenten uit opeenvolgende perioden binnen de micro-regio; landschappelijke context (fysisch- en historischegeografische gaafheid van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart